

Open Access Repository
www.ssoar.info

Conservatorismul și vocile sale: o încercare de contextualizare

Stanomir, Ioan

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Stanomir, I. (2005). Conservatorismul și vocile sale: o încercare de contextualizare. *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 7, 65-83. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-387199>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

CONSERVATORISMUL ȘI VOCILE SALE: O ÎNCERCARE DE CONTEXTUALIZARE

IOAN STANOMIR

Introducere

Ceea ce distinge conservatorismul de alte curente intelectuale ale modernității este, incontestabil, o anumită posteritate a termenului însuși de „conservator”: atunci când miza dezbatelor contemporane este definirea unei atitudini extreme / retrograde, invocarea aceluia cuvânt se impune în mod natural. Mai mult decât socialismul sau liberalismul, conservatorismul supraviețuiește, la nivelul limbajului comun, prin această mutație semantică – decontextualizat abuziv, conservatorismul va desemna, previzibil, opoziția față de modernitate, progres și deschidere. În definitiv, pentru a introduce un sinonim, conservatorismul este un simptom al reacționarismului intratabil. De aici și rezerva autoimpusă a multor intelectuali în asumarea unei identități ideologice conservatoare.

Orice analiză a conservatorismului nu poate ignora existența unui paradox ideologic: în absența unei cărți care să dețină potențialul de a-i rezuma propriul crez, direcția evocată se sustrage unei încercări de inventariere intelectuală rigidă. Căci mișcarea conservatoare nu deține în canonul ei de după 1789 un text a cărui valoare de reprezentativitate să fie comparabilă cu cea a *Capitalului* lui Karl Marx, pentru a invoca un caz clasic. În aceeași măsură în care este neștiințific, în vocabularul marxist, conservatorismul rămâne un fenomen eterogen, a cărui diversitate descurajează tentativele de ordonare taxonomică. În cele din urmă, este mult mai ușor să identifici în spațiul public un conservator decât să îi listezi setul de valori fondatoare. După cum, în unele situații, capacitatea conservatorilor înșiși de a avansa o definiție general acceptabilă a filosofiei lor este relativ limitată. Non ideologic, conservatorismul este mult prea dependent de context pentru a putea aspira la claritatea geometrică a altor direcții politice. Ceea ce nu înseamnă, astfel cum se va și argumenta aici, că nu putem identifica un numitor comun care să genereze o imagine a conservatorului, ca tip antropologic al modernității.

Precauția metodologică este însă necesară: relevarea acestui punct de convergență nu anulează diversitatea funciară a conservatorismului. Fiind mai

degrabă reactiv decât prescriptiv, conservatorul se va adapta unei realități reductibile, în cele din urmă, la provocările schimbării. În acest joc dintre schimbare și tradiție se plasează o întreagă istorie intelectuală.

Revoluție și libertăți

Deși s-ar putea invoca existența unui conservatorism de dinaintea lui Edmund Burke (numele lui Cicero sau Richard Hooker ar putea fi referiri posibile în această listă imaginară), a devenit un truism acceptarea momentului Burke ca punct de pornire în traiectoria curentului evocat. În termeni generali, mutația operată de *Reflecțiile asupra revoluției din Franța* este una copernicană. În locul tradiționalismului difuz, Burke va plasa un edificiu complex, în centrul căruia se află o critică pasionată și sistematică a Revoluției ortografiate cu majusculă.

Pe această cale a textului lui Burke, corelația dintre revoluție și gândirea conservatoare se va fi impus, definitiv: mai mult decât oricare eveniment, revoluția va mobiliza vocile conservatoare și le va disciplina analiza, în încercarea comună de a imagina o alternativă societală la radicalismul de extracție iacobină. Cuplul revoluție / prudență reformatoare intră în imaginarul european, grație lui Burke și gestului său fondator. Anatomia sa va impune o imagine în mentalul colectiv al continentului, cea a revoluției ca pagină încărcată de sânge și ambiție luciferică. Contrastul dintre exaltarea religioasă cu care admiratorii lui 1789 celebrează nașterea viitorului și tușele sumbre ale lui Burke va marca generații. Din acest punct, granița dintre progresiști și reacționari se va putea trasa având drept reper esențial lectura aplicată Revoluției: între partizanii luminilor și detractorii lui 1789 calea de mijloc este refuzată *ab initio*.

Nu este un accident această întâlnire fecundă dintre Burke și revoluția franceză: prin amploarea pasiunilor continentale, anul 1789 devine un punct inflexiune european. Organizarea sentimentului conservator este provocată, reactiv, de apariția unui mod radical diferit de a interpreta relația dintre individ, națiune și istorie. Peste decenii, un liberal conservator precum Tocqueville alegea să citească anul 1789 prin grila de lectură a unei revoluții de natură religioasă. Prozelitismul revoluționar nu era decât oglindirea naturală a unei raportări speciale la destinul uman. Propunând o soluție politică cu aplicabilitate universală, al cărei adresant potențial este umanitatea, anul 1789 avansa o alternativă ce destructurea vechile comunități istorice în numele unui profetism secular. Mesianismul revoluționar ambiționa, asemeni celui christic, să refondeze umanitatea, având ca inspirație nu cuvântul divin, ci rațiunea investită cu forță vizionară.¹

¹ A se vedea, pentru o analiză a semnificației revoluției în imaginarul modern, FRANÇOIS FURET, *Revoluția în dezbateri*, traducere de Gabriela Scurtu-Ilovan, Editura Polirom, Iași, 2000, pp. 87- 117.

Intuiția lui Burke era validată de abordarea tocquevilliană: seducția anului 1789 era similară, până la un punct, magnetismului ce însoțea curentele radicale ale Reformei. Colectivismul revoluționar recupera, de pe un alt versant, energia milenarismului european. Miza proiectului nu era una atât franceză, cât europeană. Iar ținta asumată nu era una instituțională, ci una antropologică. Visul revoluționar era inseparabil de nașterea unei umanități purificate: atașmentele tradiționale erau abandonate, în numele unei solidarități revoluționare ce transgresa frontiere. În acest punct, lectura lui Burke era profetică: din anul 1789 se vor desprinde vocile lui octombrie 1917.

Odată cu Burke, pot fi identificate câteva dintre marile teme ce vor migra în imaginarul conservator. Provocarea revoluției obligă pe cel ce rămâne fidel unui mod istoric și evoluționist de gândire să imagineze un sistem de valori și instituții ca alternativă la adamismul revoluționar. Se nasc, astfel, în preajma anului 1791, opozițiile ce organizează spiritul conservator european: revoluție *versus* reformă, raționalism politic *versus* politică a prudenței și tradiției, constituție, ca produs rațional, *versus* constituție, ca sedimentare istorică. Înainte de a fi o critică a proiectului francez, *Reflecțiile* se legitimează ca o expunere în oglindă a fundamentelor modului englez de așezare în lume. Modelul englez, pe care îl vor elogia, pe urmele sale, gânditorii continentali, este sudat în jurul unor principii și instituții pe care ingineria revoluționară le va ignora. De la solidaritățile locale până la vitalitatea unei istorii constituționale, elementele acestei energii insulare vor fascina pe admiratorii filosofului englez.²

Opoziția pe care imaginarul burkeean o cuprinde este cea dintre libertate și libertăți: mai mult decât un simplu joc al flexiunii gramaticale, miza este a opțiunii instituționale și umane. Critic al revoluției și critic al libertății născute în laboratoarele rațiunii, Burke nu este mai puțin un fidel al libertăților articulate secular. În canonul său, care este unul al moderației politice, în termenii lui Aurelian Crăiuțu, Libertățile sunt unica formă de exprimare legală și intelectuală ce merită examinată.³ De aici, poate, și natura paradoxală a reflecției lui Burke: parte din marele curent atlantic al tradiției Whig, ea este ininteligibilă pentru o Europă continentală animată de o viziune radical diferită a designului instituțional. Distanța care îi separă pe Burke și Metternich, cum nota Henry Kissinger, este și distanța dintre două maniere de a imagina libertățile și rolul statului. Adaptabilitatea conștiinței conservatoare în spațiul englez se alimentează din propria forță a precedentului istoric. Tranzacționarea, cultul compromisului ce amenajează relațiile dintre instituții sunt ingrediente absente în mentalul legal continental.⁴

² Pentru o analiză a abordării intelectuale a lui Burke, a se vedea BRUCE MAZLISH, „The conservative revolution of Edmund Burke”, în *The Review of Politics*, 1/1958, pp. 21- 33.

³ O încadrare a lui Burke în canonul moderației, la AURELIAN CRĂIUȚU, *Elogiul moderației*, Editura Polirom, Iași, 2006, pp. 91-104.

⁴ A se vedea HENRY A. KISSINGER, „The conservative dilemma: reflections on the political thought of Metternich”, în *The American Political Science Review*, 4/1954, pp. 1017- 1030.

Revendicat de conservatorii europeni, citat mai degrabă decât citit, Burke este, în cele din urmă, cum s-a argumentat, un whig ce rezistă seducției noii tiranii revoluționare, invocând aceeași credință în libertăți ce motivase apărarea altor două mari revoluții, cele de la 1688 și 1776. Oximoronul unei revoluții conservatoare, de care amintea Bruce Mazlish, este indisociabil de textele lui Burke. Concretul libertăților este punctul de pornire al oricărei mișcări revoluționare, în sensul stabilit la 1688: națiunea aspiră, în acest caz, nu la instituirea unui guvernământ ideal și geometric, ci reclamă restabilirea libertăților uzurpate. Contradicția dintre conservare și revoluție este neutralizată, în contextul acestei lecturi.

Pe acest fundal, critica whig a lui Burke încetează să mai apară ca o curiozitate intelectuală, consecință a cecității politice. Dificultatea de a explica tribulațiile lui Burke și tranziția de la apostolul libertății americane la conservatorul de la 1790 dispăre odată cu plasarea atitudinilor sale în contextul unei paradigme whig. Liberalismul său devine conservator, în momentul în care fundamentele libertăților însele sunt amenințate. Mișcarea de pendul este în realitate o repliere către pozițiile niciodată abjurate.

Imaginea unui Burke purtând două măști ideologice este una naivă în cel mai înalt grad. Refuzul raționalismului și prețuirea libertăților, ca fruct al tradiției seculare, îl împing pe vechiul whig să formuleze o critică a unei mișcări uzurpatoare. Departe de a fi un pas în direcția libertăților, revoluția franceză inaugurează un timp al abolirii garanțiilor formale și informale ce ocrotesc libertatea concretă a indivizilor și grupurilor. Disprețul cu care sunt tratate instituțiile istorice indică existența unui spirit străin de revoluțiile generatoare de libertăți. 1789 nu este continuarea lui 1688 sau 1776, ci negarea lor. Redefinirea conservatoare a lui Burke este o manieră de asumare, până la capăt, a identității sale de apărător al libertăților.

Argumentul lui Burke este unul circumstanțiabil cultural și istoric. Opoziția dintre constituția raționalistă și cea articulată secular este încadrabilă în contextul unei lungi tradiții dedicate cultivării ideii regimului mixt și al echilibrului constituțional. Acea „ancient constitution”, invocată de Burke și analizată ca genealogie intelectuală de J. G. A. Pocock, este un construct pe care gânditorul englez îl recuperează dintr-un strat jurisprudențial anterior lui. Punctul de pornire al acestui tip de critică burkeeană este, în sine, unul excepțional, prin raportare la istoria dreptului public european: accentul pus pe libertățile întemeiate cutumiar, libertăți ce instituie obligații în sarcina guvernanților statului englez, nu poate fi preluat literal în spațiul continental, fără a ignora relația stabilită doar în Anglia între libertăți, cutume și guvernarea limitată.⁵

⁵ J. G. A. POCK, „Burke and the ancient constitution”, în *The Historical Journal*, 2/1960, pp. 125-143.

Moderația la care invită Burke este una validată istoric: recursul la tradiție nu este unul romantic / reacționar, în accepțiunea germană sau franceză, ci este raportat la un model funcțional al guvernării. Spre deosebire de conservatorii europeni, Burke introduce în critica ideologică elementele de precizie constituțională pe care doar familiaritatea cu politica practică le poate explica. Burke nu este, astfel, nici un „filosof” sau un om de litere, în sensul tocquevillian, străin de practica guvernării, dar nici un fidel slujitor al regimurilor monarhice absolutiste. Viziunea centrată pe libertăți cuantificabile și opozabile constituțional este una excentrică în peisajul continental, dar afină cu cea pe care o va imagina, aproape concomitent, în Statele Unite, John Adams. Revendicat de conservatorii europeni, Burke aparține unei tradiții atlantice din care se vor desprinde și fondatorii constituției americane. Similaritatea traseelor lui Burke și Adams nu este accidentală: aparenta convertire la conservatorism duce mai departe încrederea în virtuțile libertății.⁶

Critic al revoluției, Burke exprimă, în mod ideal, o linie de gândire engleză a moderației și cultivării libertăților. Argumentul său conservator nu poate fi disociat de această dimensiune libertară. Apropiat ca sensibilitate de contemporanii săi europeni, Burke nu este mai puțin fidel unui particularism britanic. Paradoxul conservator este vizibil: provocării universale a revoluției, conservatorii nu îi pot contrapune o alternativă cu valoare de panaceu, ci doar o critică centrată pe tradiția națională. Decalajul dintre forța de seducție a revoluționarismului și modestia conservatoare este evident. După cum este identificabilă și diferența dintre timbrul moderat al lui Burke și vocile altor conservatori continentali. Organizând imaginația conservatoare, Burke nu este mai puțin imposibil de transplantat pe teren european.

Conservatorism și gândire contrarevoluționară

1789 anticipează 1917, grație capacității sale de a institui o linie de clivaj în interiorul societății expuse schimbării revoluționare. Distincția dintre prieten și inamic, în termeni schmitteeni, este parte din legatul revoluției franceze. Odată cu radicalizarea mișcării, fidelitatea față de cauza poporului va fi examinată cu maximă severitate, iar crima ideologică va fi sancționată criminal. Ruptura din sânul națiunii franceze este departe de a fi doar una imaginară: emigranții sunt anticiparea exilatului modern. Lupta militară este dublată de confruntarea imagologică: demonizarea inamicului este miza unei bătălii care se poartă având ca scenă întreaga Europă. Revoluționarii și „emigrații” vor fi agenții diseminării crezurilor iacobin și contra-revoluționar. Odată cu

⁶ Pentru o comparație a acelor variante de conservatorism, a se vedea RANDALL B. RIPLEY, „Adams, Burke and eighteenth century conservatism”, în *Political Science Quarterly*, 2/2965, pp. 216-235.

expulzarea / exilul inamicilor interni, contra-revoluția devine un fenomen european. Tribulațiile unor de Maistre sau Chateaubriand nu sunt mai puțin dramatice decât cele ale revoluționarilor de mai târziu. În absența unei patrii căreia să îi fie fideli, emigrații îmbrățișează cauza unei Franțe ideale și intransigente în refuzul revoluției.

Odată cu 1789, Franța se confruntă cu trauma identitară ce va alimenta curente divergente ale modernității. Despărțind apele, revoluția oferă ocazia unei operațiuni chirurgicale de exterminare a adversarului generic: identitatea lui este stabilită contextual, familia de inamici ai revoluției cuprinzând de la moderații monarhiei constituționale la țărani din Vendeea. În mod dramatic, reconstrucția revoluționară debutează prin gestul de a refuza statutul de buni francezi celor ce se așează în fața progresului. Acordând privilegiul de interpretare a istoriei unei elite, revoluția și Teroarea care îi urmează stabilesc un precedent niciodată ignorat. Declarația de drepturi va fi urmată de un act formal de excludere al inamicilor din corpul națiunii.

Distanța dintre 1789 și revoluțiile ce o precedă este evidentă inamicilor și admiratorilor, în egală măsură. Reconfigurarea solidarităților civice este una dintre mizele procesului revoluționar, iar polarizarea continentală este anticipată de cazul francez. Vocile conservatoare ale acestui spațiu și moment vor fi, înainte de toate, vocile contra-revoluției. De la de Maistre la de Bonald, actorii angajați de această parte a baricadei vor purta stigmatul „reacțiunii”. Asociați Restaurației Bourbonilor, ei vor fi citați de generații succesive drept profeți ai exceselor Terorii Albe. Legenda lor neagră va fi opusă miturilor solare ale Revoluției și Imperiului. Radicalismul lor îi va condamna la marginalitate intelectuală. Posteritatea lor politică va fi una delicată în cel mai înalt grad: revendicarea moștenirii contra-revoluționare de către „Acțiunea Franceză” și naționalismul integral va fi una dintre dimensiunile ce afectează receptarea acestui curent de gândire. Între criticii Revoluției și colaboratorii Vichy-ului, semnul de egalitate era așezat, o dată pentru totdeauna.

Prin Joseph de Maistre și Louis de Bonald, vocile conservatorismului francez sunt și vocile gândirii „reacționare” – în cazul lor, „reacțiunea” este imaginată în termenii unei reșezări în raport de cataclismul istoric ai cărui martori sunt. Opoziția intratabilă față de anul 1789 și de moștenirea sa determină și timbrul acestei specii de conservatorism. Moderația și flexibilitatea evoluționistă cedează în fața tentației unei replieri către istorie, tradiție și credință. Radicalismul criticii îl egalează pe cel al revoluționarilor, ca într-o mișcare de pendul. Pentru de Maistre și de Bonald, 1789 este departe de a fi un accident izolat: progresul în mișcare este responsabil pentru rătăcirea unei națiuni. Catastrofa revoluției, sugerează argumentul contra-revoluționar, ar putea fi încărcată cu sens doar în măsura în care Franța însăși va identifica și exorciza răul ei interior. Lupta împotriva revoluției este, în același timp, o luptă împotriva Iluminismului. 1789 expune, tragic, doar ultimele consecințe ale unei maladii intelectuale.

Mai mult decât în cazul burkeean, conservatorismul contra-revoluționar francez este parte din marele trunchi al contra-iluminismului european. Cartografia operată de Sir Isaiah Berlin este definitivă și trasează perimetrul ideologic în cadrul cărui se organizează o reacție față de ceea ce este perceput a fi reducăționismul raționalist al Luminilor.⁷ De la reafirmarea credinței și afirmarea rolului tradiției în definirea identitară, până la contestarea suveranității rațiunii umane, actorii acestei direcții europene se legitimează ca apărători ai localismului creator în fața avansului geometrismului acontextual. În locul umanității educabile prin despărțirea de trecut, contra-iluminismul celebrează imaginea comunităților vii, sedimentate secular și încadrate istoric.

Plasate pe acest fundal, excesele și excentritățile lui de Maistre și de Bonald devin parte a unei alternaive intelectuale. Bătălia ce îi opune pe francezi francezilor este și un război fratricid european: victoria luminilor în Franța va aduce cu sine nașterea unui nou continent al Rațiunii, din care geniul local și religia vor fi definitiv exilate. Cruciada reacționară apără mai mult decât cauza monarhiei sau a Bisericii Catolice. Ea este destinată să mențină existența unei lumi amenințate de revoluție. Contra-revoluția viitoare va fi infinit mai mult decât opusul revoluției. Grație ei, energiile vechii Franțe vor fi retrezite la viață, iar legăturile seculare vor fi recimentate, din nou, de data aceasta pentru totdeauna.

Incontestabil, o lectură paralelă a textelor burkeene și a celor franceze probează limitele argumentului contra-revoluționar. Oricât de seducătoare și tragice în profetismul lor, paginilor lui de Maistre și de Bonald le lipsește o anume flexibilitate adaptativă dominantă la Burke. Observațiile lui Philippe Beneton surprind această incapacitate a conservatorilor francezi de început de a citi realitatea contemporană lor sub semnul evoluției, mai degrabă decât sub cel al încremenirii istorice. Ingredientul absent în această ecuație intelectuală, moderația conservatoare, este identificabil în ramura liberalismului francez ce se desprinde din Guizot și Tocqueville. Profetismul lui de Maistre și de Bonald este un semn al timpului, iar nu o anticipare a viitorului liberalismului conservator.⁸

Un punct special se referă la consistența tradiției în numele căreia se ridică contra-revoluționarii francezi. Tradiția de la care se vor revendica de Maistre și de Bonald nu poate deține precizia și moderația vechii constituții prezente la Burke. Apărând tradiția, conservatorii francezi de început celebrează o Franță idealizată, în aceeași măsură în care romanticii germani vor elogia un Ev Mediu arcaic. Distanța dintre constituționalismul whig al lui Burke și constructul reacționar francez nu poate fi eliminată din ecuația intelectuală.

⁷ A se vedea articolul lui ISAIAH BERLIN, dedicat contra-iluminismului din *Dictionary of the History of Ideas*, disponibil pe site-ul text.virginia.edu/DICHIST/dict.Html. De asemenea, utilă este și analiza lui ELISHA GREIFER, „Joseph de Maistre and the revolt against the eighteenth century”, în *The American Political Science Review*, 3/1961, pp. 591-598.

⁸ PHILIPPE BÉNÉTON, prefăța la Christopher Olaf Blum (editor), *Critics of the Enlightenment. Readings in the French Counter-Revolutionary Tradition*, ISI Books, 2003, pp. VIII-XV.

Dincolo de diferențele de timbru și de viziune, există un spirit comun ce unește reflecțiile conservatorilor francezi și critica lui Burke. Ca și în cazul lui Burke, în centrul imaginarului contra-revoluționar este situat profilul unei umanități concrete, modelate de relații istorice și încadrate în țesătura structurilor de proprietate și de familie. Posibilitatea unei regândiri / reîntemeieri raționale a umanității, abstracție făcând de patrimoniul prejudecăților și al cutumelor, este refuzată, *ab initio*. Rațiunea își are limitele ei, iar una dintre limite este reprezentată chiar de soluția unei cetăți ideale modelate exclusiv rațional. Admirația lui de Maistre pentru constituția Angliei, formulată în termeni burkeeni, este motivată de această respingere a premeditării raționale. Geniului uman îi este preferat geniul secular al comunității. Mîntea considerată izolat nu deține instrumentarul necesar pentru a egala puterea de construcție colectivă. Stabilitatea guvernământului nu este acordată de raționalitatea instituțiilor, ci de capacitatea lor de a sistematiza un geniu colectiv.

Similitudinile dintre Burke și de Maistre traduc apartenența comună la un mental conservator. Relația dintre individ și guvernământ nu poate fi imaginată în termenii unui contract sinalagmatic, susceptibil de a-și schimba clauzele odată cu fiecare generație. Prin chiar înscrierea sa în traiectoria unui grup, omul este predeterminat în alegerile sale și contrâns să accepte disciplina tradiției. Ipoteza constituirii unei rețele instituționale cu aplicabilitate universală ar apărea utopică lui de Maistre, ca și lui Burke.⁹

Odată cu de Maistre, conservatorismul contra-revoluționar afirmă failibilitatea ființei umane și falsitatea mitologiei progresului. Nimic din ceea ce spiritul uman concepe nu poate anula povara unei moșteniri adamice. Tabloul idilic al unei umanități corupte de viața în societate lasă loc unei viziuni ce poate apărea excesiv de sumbră modernilor: în centrul ei se află un om dominat de patimi, înclinat către starea de război permanentă. Legile, ca și Călăul, sunt căile prin care acest potențial malefic este ținut sub control de semenii săi. Dimensiunea creștină este indisociabilă de lectura lui de Maistre.

Asemeni lui de Maistre, de Bonald este anexat unei tradiții definibile prin nepopularitatea cauzelor apărute de exponenții săi. Până la un punct, argumentele sale sunt o ilustrare a locului comun formulat anterior: opoziția față de principiile revoluționare ocazională un elogiu al instituțiilor pe care anul 1789 le condamnase, fără echivoc. De la aristocrație până la natura sacră a căsătoriei și dreptul de primogenitură, reperele invocate de de Bonald indică un defazaj asumat în raport cu gândirea modernilor. Ceea ce naște este o invitație la redescoperirea elementelor ce înscriu pe individ în cadrele comunității. Solidaritatea dintre cei bogați și popor, solidaritatea din interiorul familiei, solidaritatea dintre monarh și stările națiunii: prin aceste cercuri, de Bonald definește o

⁹ A se vedea JOHN C. MURRAY, „The political thought of Joseph de Maistre”, în *The Review of Politics*, 1/1949, pp. 63-86.

ordine care se opune atomizării și secularizării, în egală măsură. Destructurarea comunităților tradiționale este un semn al noii lumi anunțate de anul 1789.

Din acest punct de vedere, cum sugerează relectura lui Christopher Olaf Blum, arhitectura ideatică a lui de Bonald este esențială în ordinea înțelegerii mentalului conservator. Raportat la atomizarea modernă, elogiul comunității definite de loc, muncă și căsătorie poate părea anacronică. Dincolo de judecata contemporană, pledoaria lui de Bonald o anticipează pe cea a lui Robert Nisbet: odată cu prăbușirea comunităților tradiționale, individul va fi alungat în căutarea unor nou comunități-surogat. Atomizarea va fi debutul unei noi așezări în interiorul societății.¹⁰

În ipostaza sa contra-revoluționară, conservatorismul francez furnizează câteva teme de reflecție identificabile și în imaginarul conservator authton. Departe de a fi izolat ca o monadă într-un univers remodelabil rațional, omul este înscris în gramatica unei tradiții reunind elementele transmise secular. În atașamentul față de locul natal, de profesie și de religia sa, se poate citi o anumită identitate pe care nimeni nu poate ignora. Autonomia absolută a individului intră în conflict cu dictatul prejudecăților, prejudecăți înțelese ca formă de exprimare a rațiunii colective.

Individ, comunitate și istorie sau despre romantismul politic

În cadrul reacției europene direcționate în contra Luminilor, romantismul german ocupă o poziție privilegiată. Mai mult poate decât în cazul altor romantisme, excepția fiind cel englez, mișcarea romantică propune aici, dincolo de nebulos și vag poetic, un proiect societal. Critica romantică devine, în peisajul german, o modalitate de existență a conservatorismului însuși: până la un punct, se poate spune că profilul însuși al conservatorismului german este influențat profund de această infuzie literară și intelectuală a romantismului. După cum nu mai puțin semnificativă este relația specială ce se naște între reflecția romantică și formularea sentimentului de identitate națională. De la Wagner până la patologia național-socialismului, direcția romantică este vizibilă în filigranul naționalismului german. Comunitatea, organicitatea, unitatea de limbă și rasă sunt tot atâtea toposuri recognoscibile în varianta impusă oficial în Germania de după 1933.

Înainte de a fi asociabil acestei rătăcirii moderne, romantismul german descoperă, pe urmele textelor lui Burke, valoarea opoziției față de mișcarea de uniformizare a spiritului raționalist. Anticipând detașarea de raționalism și de clasicitate, Herder impunea, încă de la finele secolului XVIII, o paradigmă în centrul căreia se afla căutarea unui geniu național. Grație *Volkgeist*-ului, fiecare națiune își afirmă unicitatea: de la folclor până la producția juridică, matricea

¹⁰ A se vedea articolul lui CHRISTOPHER OLAF BLUM, „On being conservative: lessons from Louis de Bonald”, în *Intercollegiate Review*, Spring 2006, pp. 23-31.

comunității este de regăsit aici, în opoziție cu alternativa iluministă, ce mizează pe regulă și universal. Tensiunea dintre local și universal, dintre rațiune și sensibilitatea națională, dintre legiferarea „rațională” și creșterea organică sunt mărci ale contra-iluminismului, discernabile și în spațiul german.

Romantismul german se configurează pe fundalul unei întâlniri dintre provocarea politică și mutațiile intelectuale. În aceeași măsură în care este un curent de idei, el se legitimează și ca o soluție grație căreia națiunea germană va putea afla calea propriei sale redempțiuni. Contextul post 1789 este cel al războaielor napoleoniene: diseminarea crezului revoluționar, în varianta sa bonapartistă, este dublată de articularea unei reacții germane la ceea ce este perceput a fi ca o expansiune imperială nivelatoare. Beneficiile aparente ale Imperiului și statelor sale satelit, (eliminarea „vestigiiilor feudale”, în terminologia materialismului dialectic) sunt împinse în plan secund de realitatea unei Germanii modelate în acord cu o filosofie de stat „alogenă”.

Expansiunea Imperiului creează, astfel, sentimentul urgenței în direcția formulării unei reflecții intelectuale care să acompanieze renașterea națională. Opoziția militară este inimaginabilă în absența repudierii setului de valori pe care se întemeiază supremația franceză. Reacția romantică îmbrățișează, în cazul german, întregul proiect de educare al națiunii, în vederea eliminării tutelei franceze: de la poezie și litere până la organizarea statului, numitorul comun este identificarea acelor rădăcini în numele cărora lupta națiunii să fie purtată. Contra-iluminismul se întâlnește cu geniul romantic, iar această fuziune dintre ideile în mișcare și acțiunea politică vor marca deceniul de dinainte de 1815.

Pe această cale, o parte semnificativă dintre romanticii germani se vor re poziționa, ca aparători ai unei cauze anacronice: avansului libertății revoluționare, ei îi vor prefera replierea către teritoriul familiar al istoriei și tradiției. Îndrumarea conservatoare a romanticilor nu este, din acest punct de vedere, un accident. Afinitatea cu sensibilitatea contra-revoluționarilor francezi traduce ostilitatea comună față de domnia „Luminilor”. Ceea ce critica romantică aspiră să readucă în prezentul german este vitalitatea unui trecut național recitit cultural. Cultul ruinelor, melancolia istorică, curiozitatea folcloristului vor fi mobilizate politic, ca parte din scenariul de regenerare comunitar. Prăbușirea Austriei și a Prusiei oferă ocazia unei astfel de pedagogii. Cuvântările lui Fichte către națiunea germană se cer raportate la acest orizont public de așteptare.¹¹

Examineate în sincronie cu reflecția burkeeană și cu textele contra-revoluționare franceze, argumentele romanticilor germani sunt marcate de aceeași fascinație pentru Evul Mediu. Regresiunea către timpurile medievale nu este, însă, doar o expresie a mimetismului cultural: în centrul edificiului fantasmatic medieval se plasează un set de valori și un ethos social pe care

¹¹ A se vedea punerea în context a lui HANS KOHN, „Romanticism and the rise of german nationalism”, în *The Review of Politics*, 4/1950, pp. 443- 472.

romanticii îl valorizează, din unghiul unei contemporaneități decăzute. Reperele istorice concrete sunt abandonate în favoarea unui abordări sincretice. Scenariul lui Novalis, din *Creștinătatea sau Europa*, nu are nimic din precizia unei propuneri politice, dar cuprinde un nucleu mitic mobilizabil ca atare. Evul de mijloc este și vremea marilor împliniri ale națiunii germane: gloria imperiului este invocată ca un stindard de luptă. Panteonul național este pe cale să fie modelat acum, iar rolul omului de litere este acela de a surprinde exemplaritatea germană, în ipostaza trecutului revizitat romantic.

Medievalismul romantic german este cheia accesului în interiorul imaginarului politic naționalist de mai târziu. Excelența culturii germane va permite modelului articulat acum să devină central în ecuația identitară a multor națiuni din spații periferice. Miza ultimă a regresiei romantice este regândirea reperelor identitare: cu o formulă clasicizată, originile abordării etniciste a solidarității naționale sunt puse acum, în acest deceniu de afirmare al romanticilor germani. Deloc paradoxal, căutarea rădăcinilor este o scurtătură către prezent și o anticipare a viitorului. Distanța dintre proiecția germană și criticismul burkeeian devine evidentă.

Ce se poate găsi în acest teritoriu fascinant al Evului Mediu german? Ochiului modern, trecutul astfel conturat îi oferă șansa contemplării unei lumi definite prin solidaritate, organicitate și echilibru între stări. Unitatea de limbă și de sensibilitate, ca și absența unui corp de legi scrise edificat rațional, în baza unui model importat, sunt simptomele unei sănătăți politice pe care timpurile recente au pierdut-o. Din acest punct al celebrării Evului Mediu se desprind liniile unei reflecții politice a romanticilor: critica centralizării, a aculturației juridice și elogiul Statului ca întruchipare a unei Idei în mișcare sunt determinate intelectual de această influență a matricei medievale. Gândirea lui Eminescu sau Iorga nu va fi departe de această linie germană.

Arta guvernării unui stat nu mai poate fi imaginată în abstract, ignorând specificul comunităților. Viziunea lui Adam Müller rezumă o direcție romantică: ipoteza contractului este inaplicabilă, în măsura în care relația dintre stat și individ este una capitală. Mecanismul statului nu poate fi descompus și rearticulat în baza preceptelor rațiunii, căci forma sa de articulare este produsul unei evoluții seculare. Orice greșă este destinată eșecului, căci ignoră primatul organicului în înțelegerea filosofiei statului.¹²

În locul unei guvernări determinate rațional, romantismul politic german avansa alternativa unei exploatare a fondului juridic autohton: afirmarea „Școlii istorice” a lui Savigny este un reflex al unui spirit al vremii. Geniul național este de găsit nu în imitarea codurilor franceze, ci în stratul secular de cutume sedimentate secular. Diferența este asumată, programatic: iregularul local este valorizat ca o

¹² O analiză a relației dintre romantism și reflecția politică germană, la ROBERT W. LOUGEE, „German romanticism and political thought”, în *The Review of Politics*, 4/1959, pp. 631- 645.

expresie a *Volkgeist*-ului. În controversa legată de codificarea germană, romantismul își va reafirma credința în forța creatoare a națiunii. Tensiunea dintre viziunile franceză și germană asupra națiunii este dublată de această distribuire diferită de accente. Reacția romantică transformă pulsivitatea regresivă în alternativă societală.

Arhitectura romantică este una a ordinii și ierarhiei. Departe de a fi izolat, fiecare dintre indivizi este încadrat în cercurile unei comunități. Valoarea acestor comunități intermediare revine în textele romantice, de unde va trece și în reflecția politică a lui Eminescu. De la bresle până la parohii, romanticii prețuiesc această inserție comunitară a personalității, de unde și opoziția unui Adam Müller față de teoriile liberalismului manchesterian. Libera concurență, în aceeași măsură ca și raționalismul guvernării sunt responsabile pentru slăbirea și extincția unui model comunitar. Critica romantică a capitalismului, influentă în spațiul german, nu este mai puțin virulentă decât cea marxistă. Distincția dintre utopia regresivă și cea anticipativă tinde să se estompeze, în numele unei aversiuni comune față de mobilitatea și impersonalitatea societății moderne. Numitorul comun al adversarului nu poate trece în plan secund realitatea unei distincții originare: ca și Coleridge sau Carlyle, romanticii germani refuză ordinea mercantilă, în numele unei admirații pentru virtuțile unei societăți precapitaliste, în cadrul căreia conflictul de clasă și exploatarea sunt irelevante. În locul antagonismului marxist, romanticii așează cărămida solidarității și armoniei dintre clase. Relația dintre monarhie, biserică, aristocrație și țărănime este una cimentată secular. Mobilizarea romantică în apărarea tradiției ocazională întâlnește de moment elanul naționalist și cauza Austriei sau a Prusiei: rezervele ulterioare nu vor modifica ponderea privilegiată deținută de romantism debutului de secol XIX în articularea ideologiei statului prusac.

Ca varietate conservatoare, romantismul politic german este marcat de posteritatea ideologică ambiguă. În centrul canonului său se situează instituții și valori pe care viitoarea dreaptă radicală le va manipula până la deformare: de la comunitate până la unitatea de limbă și admirația pentru ordine și ierarhia societală, repertoriul său de teme este unul care se deschide către un viitor al ascensiunii stigmatului etnic. Semnificativ, în măsura în care a ocazionat explorarea unui specific identitar local și a fecundat teritoriul creativității intelectuale, romantismul german a relevat, în plan politic, o absență a moderației ce îl pune în opoziție cu linia burkeeană. A pune semnul egalității între Adam Müller și Edmund Burke înseamnă a ignora această graniță ideologică fundamentală: lecturile aplicate „tradiției” în spațiul englez și german traduc această diferență de timbru și de viziune.

Conservatorismul: sensuri și familii intelectuale

Oricât de sumară, o investigație purtând asupra momentului de cristalizare conservator de la finele secolului XVIII și debutul veacului XIX relevă

varietatea de voci și viziuni ce definesc abordarea integrată în aria gândirii conservatoare. Înainte de a fi o ideologie sistematizabilă academic și reductibilă la un set de principii imuabile, conservatorismul poate fi analizat, cum sugera Virgil Nemoianu, prin raportare la figura câmpului semantic. Unitatea conservatoare nu exclude diversitatea, iar numitorul comun nu poate împinge în plan secund realitatea unor diferențe de substanță la nivelul proiectului societal și al vocabularului politic. Descompunerea ariei ideologice conservatoare în familii intelectuale distincte este o operație a cărei relevanță poate fi probată și în cazul examinării conservatorismului românesc.

Punctul de pornire al acestei eterogeneități funciare a reflecției conservatoare este cu certitudine natura non-ideologică a acestei direcții moderne. În absența unui corp precis conturat de presupuziții, conservatorii cartografiază un teritoriu național, teritoriu marcat de un anume specific și de un anume context. Fobiile pot fi comune, dar fiecare dintre familiile conservatoare își formulează propriul răspuns la provocarea de structurării ordinii tradiționale. De aici, o primă discontinuitate exprimată în coordonate geografice. Se poate construi o punte între lectura de inspirație burkeeană a conservatorismului atlantic și conservatorismul autoritar al carlismului spaniol? Departe de a fi izolat, cazul evocat este simbolic pentru această fragmentare geografică a reflecției conservatoare: numitorul comun, revolta împotriva revoltei, după formula memorabilă imaginată de Peter Viereck, nu anulează tensiunea dintre viziunile instituționale și intelectuale ireconciliabile. După cum, în interiorul unei linii conservatoare naționale, eterogeneitatea este manifestă: până la ce punct apărarea proprietății, imaginată de Paul Elmer More, la granița anilor 1900, este afină cu teoriile constituționale ale unui John C. Calhoun sau Randolph of Roanoke? Dincolo de ocean, diferența de timbru dintre exponenții unei democrații tory și punctele ideologice ale guvernării Thatcher nu pot fi ignorate, decât cu riscul ratării unei mize intelectuale centrale în istoria ideilor.

Dincolo de liniile de ruptură geografice, reflecția conservatoare poate fi analizată prin introducerea în ecuația a unor tipare ordonând câmpul semantic evocat de Virgil Nemoianu. Utilitatea metodologică a acestei lecturi devine evidentă în momentul în care ea ocazionalizează integrarea diversităților localizabile geografic în taxonomia unei sensibilități intelectuale reiterate peste decenii și granițe. Invariantele ideologice pot fi identificate și, pe această cale, câmpul conservator poate fi organizat în jurul unor repere transculturale: ansamblul conservator se subdivide în sisteme cvasi-autonome de gândire.

Clasificarea avansată de Virgil Nemoianu vizează dezambiguizarea semantică a unui termen. De aici, distincția dintre trei posibile accepțiuni ale lexemului evocat. Prima este cea vehiculată necritic în discursul mediatic: în conformitatea cu ea, „conservatorul“ este „păstrătorul“ unei linii de gândire și al unui așezământ instituțional. Substanța lui este irelevantă și poate oscila de la fidelitate față de o ideologie totalitară până la loialitatea față de ordinea socială

a unei societăți premoderne. În această primă accepțiune, conservatorismul este asimilabil replierii retrograde și osificării.¹³

O a doua componentă ocupând câmpul semantic analizat este cea a conservatorismului afirmativ sau prescriptiv. Definitiv pentru această varietate de conservatorism este afinitatea cu un anumit tipar agrar și patriarhal de structurare al societății. Atașamentul față de ordinea „tradițională” este dublat de o rezistență implacabilă față de schimbare. Previzibil, energia intelectuală a unora dintre exponenții săi (dintre care se detașează conservatorii sudiști de secol XIX) este dedicată apărării unor instituții a căror justificare intră în conflict cu exigențele unei umanități în curs de modernizare: elogiul sclavagismului este paradigmatic în această direcție. Inflexibil și puțin adaptat inovațiilor, această varietate de conservatorism duce, în lectura lui Virgil Nemoianu, o luptă de ariergardă tragică, dar nu mai puțin anacronică, din unghiul de lectură al sensibilității moderne.¹⁴

În fine, ultima dintre varietățile populând acest câmp semantic este reprezentată de segmentul conservatorismului adaptativ sau flexibil, ale cărui origini sunt asociabile reflecției lui Burke și textelor lui Madison, Hamilton sau Adams. Inițial localizabil în perimetrul atlantic, el migrează către Europa continentală: Guizot sau Tocqueville sunt vocile franceze ce ilustrează această abordare ce aspiră, în termenii lui Virgil Nemoianu, la constituirea unei sinteze între tradiție și libertate.

În centrul acestui conservatorism liberal sau a acestui liberalism conservator se plasează reconcilierea contrariilor, sub semnul echilibrului și al moderației Liberale sau conservatoare, în acord cu taxonomiile continentale, vocile invocate sunt parte a unei direcții moderate în politică. În acest punct, analiza lui Virgil Nemoianu se întâlnește cu argumentul moderat al lui Aurelian Crăiuțu: deloc întâmplător, figurile conservatorismului adaptativ sunt înscrise de Crăiuțu în canonul moderației. Constituționalismul, credința în virtuțile domniei legii, opoziția față de tentația colectivismului mortificant sunt temele de reflecție ce conferă identitate acestei ramuri conservatoare.¹⁵

Depășind limesurile geografice și transgresând fidelitățile de castă sau de clasă, această specie de conservatorism mizează pe capacitatea umană de a domestici schimbarea, grație înțelepciunii tradiției și forței moderației. Lupta este dusă în numele libertății, proprietății și al echilibrului instituțional. În cele din urmă, conservatorismul moderat se legitimează ca o revoltă lucidă împotriva radicalismului politic. În fața masei și a tiraniei, el reafirmă valorile fondatoare ale autonomiei individuale și ale creșterii organice.¹⁶

¹³ VIRGIL NEMOIANU, *România și liberalismele ei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 75.

¹⁴ *Ibidem*, p. 76.

¹⁵ Fundamentale sunt notațiile dedicate de AURELIAN CRĂIUȚU „doctrinarilor francezi”, în „The method of french doctrinaires”, în *History of European Ideas*, 30/2004, pp. 39-59.

¹⁶ VIRGIL NEMOIANU, *op. cit.*, pp. 76-77.

Echilibrul dintre familiile conservatoare evocate este dependent de dinamica unei istorii intelectuale și politice a spațiului european și atlantic. Dialectica relației dintre conservatorismul afirmativ și direcția moderată se cere plasată pe fundalul mai vast al dialogului dintre conservatori, liberali și socialiști. Ceea ce apărea, în primele decenii al secolului XIX, drept o opoziție ireconciliabilă, aceea dintre familiile liberală și conservatoare, este regândită, în veacul XIX, ca dialog, în contextul ascensiunii alternativei colectiviste / totalitare.

Libertatea, proprietatea, autonomia individuală devin cărămizile pe care se va întemeia un liberalism conservator, varietate intelectuală ce recuperează segmentul median dintre liniile liberală și conservatoare. În substanța sa ultimă, liberalismul conservator se înscrie în prelungirea reflecției burkeene fondatoare. După cum conjuncția dintre Burke și Tocqueville poate fi privită ca fundamentală în această ordine a articulării unei viziuni centrate pe exigențele libertății. Genealogia liberalismului conservator, trasată de Sanford Lakoff, nu poate evita această repoziționare contemporană, repoziționare vizibilă în reflecția unor Michael Oakeshott sau Raymond Aron. Prezența moderației conferă flexibilitate adaptativă și rigoare etică acestui conservatorism liberal. Tocqueville și Burke devin reperele centrale în această căutare modernă a echilibrului:

Liberals and conservatives split apart initially because liberals had greater confidence that the liberty unleashed by rationalism, religious toleration, the market economy, the representative government would produce a better society, while conservatives feared that these forces would imperil religion, society, hierarchy and order itself. But neither group favored dictatorship or collectivism. As fascism and bolshevism created totalitarian systems abhorrent to both, the old division was replaced by a new alliance. Tocqueville and Burke, struggling to come to terms with an earlier social upheaval, were "liberal conservatives" ahead of their time.¹⁷

Pe un alt palier, diversitatea vocilor conservatoare explică și conjuncția dintre conservatorism și vitalitatea dreptei radicale, în deceniile de după 1880. Din acest punct, în taxonimia imaginată de Rudolf Vierhaus, neoconservatorismul deține o poziție privilegiată, alături de linia conservatoare anglo-saxonă, de conservatorismul Restaurației și de romantismul politic. În substanța neoconservatorismului este identificabil un amalgam de energie revoluționară și critică a modernității, străin de coinsistența direcției clasice.¹⁸ Alimentat de reflecția „Acțiunii Franceze”, de filosofia nietszcheeană și de abordarea soreliană, paradigma neoconservatoare se va extinde pentru a îngloba contribuțiile și practica politică a celor ce, în Franța sau Germania, contrapun decadenței moderne, capitalismului și socialismului, un model alternativ societal, întemeiat

¹⁷ SANFORD LAKOFF, „Tocqueville, Burke, and the origins of Liberal Conservatism”, în *Review of Politics*, 3/1998, p. 464.

¹⁸ A se vedea articolul dedicat de RUDOLF VIERHAUS conservatorismului, în *Dictionary of the History of Ideas*, disponibil la text.virginia.edu/DicHist/dict.html.

pe unitatea națiunii și pe forța unui stat autoritar, îndepărtat de tiparul constituțional. Întâlnirea dintre național-socialism și această varietate conservatoare, în deceniile weimariene, nu este un accident, ci traduce constituirea unui teren comun de ostilitate, mobilizabil totalitar. În această ultimă ipostază, conservatorismul este epurat de filonul său moderat, pentru a fi convertit în instrument de luptă politică în comunitățile masificate ale modernității.

Promisiunea de unitate pe care acest curent o sugerează este una deceptivă, în măsura în care canonul conservator este abandonat în favoarea unui decalog populist, fondat pe flatarea prejudecăților xenofobe și pe instituirea unui colectivism gregar. Modificând până la nrecunoaștere profilul conservator, neonconservatorismul, în accepțiunea dată de Vierhaus, indică, dramatic, limitele unui curent intelectual și blocajul generat de lectura „reacționară” a principiilor conservatoare clasice. Extrem de influent în aria europeană interbelică, acest tipar ideologic fecundează terenul pe care se va afirma dreapta radicală: intersectarea vocilor conservatoare și a celor fasciste va avea drept efect secundar delegitimarea unui canon și coborârea conservatorilor în bolgiile totalitare. Destinul conservatorilor germani din epoca republicii de la Weimar este simbolic în această direcție.¹⁹

Canonul conservator: câteva sugestii de lectură

Unul dintre efectele secundare ale avansului colectivizat identificabil în secolul trecut a fost impulsul resimțit de gânditorii conservatori înșiși de a revizita fundamentele intelectuale ale mișcării avându-și originile în gestul burkeean. În Statele Unite, ca și în Marea Britanie, reflecția conservatoare a fost nutrită de acest elan interogativ, elan ce se purta asupra conștiinței conservatoare și a modului în care ea se articulează istoric. Avatarurile ideii conservatoare în secolul XX sunt inseparabile de această mobilizare intelectuală. În varii ocazii, investigarea trecutului post burkeean a servit ca punct de pornire în stabilirea articulațiilor canonului conservator actual. De la Russell Kirk și Roger Scruton până la Richard M. Weaver, conservatorii au fost marcați de relația stabilită între legatul modernității și maniera în care se cristalizează universul postbelic. După cum fuzionismul american, ce a adus în aceeași tabără ideologică pe liberalii clasici și pe conservatorii autentici, a fost reflexul unei re poziționări generate de avansul unui stat leviathan, fascinat de propria sa ilimitare. Succesul totalitarismelor, ca și prestigiul de care se bucură, în deceniile postbelice, experimentul socialist moderat conferă un sens al urgenței inițiativelor centrate pe elogiul și apărarea instituțiilor aflate sub

¹⁹ A se vedea analiza lui D. P. WALKER, „The German nationalist people's party: the conservative dilemma during the Weimar Republic”, în *Journal of Contemporary History*, October 1979, pp. 627-647.

asediul progresului, de la echilibrul între puteri și limitarea statului până la proprietatea privată, întrevăzută ca factor central în definirea identității occidentale.

Lecția conservatoare postbelică poate fi utilă în ordinea schițării unui canon conservator: oricât de diverse, vocile conservatoare au în comun un set de valori și expun, dincolo de timp și de geografie, o *forma mentis* ale cărei articulații sunt responsabile pentru formularea conduitei lor politice și intelectuale. Înainte de a fi un simplu răspuns circumstanțial la provocările schimbării sociale accelerate, conservatorismul se legitimează ca o viziune asupra individului, în relația sa delicată cu comunitatea, istoria și divinitatea. Variațiile locale nu pot anula o unitate funciară a conștiinței conservatoare utile, disocierile între familiile conservatoare se cer dublate de un efort de identicare a invariantelor ideologice circulând în imaginarul conservator. În cazul imaginarului conservator românesc, diferența specifică se întâlnește cu genul proxim. Specificitatea conservatorismului din Principate nu contrazice ipoteza existenței unui canon conservator unificator. Sinteza conservatoare se întemeiază pe această tensiune fecundă între generalitatea principiilor și aportul localismului creator.

În acest itinerar al recuperării canonului, de la care se vor revendica și conservatorii autohtoni, un reper privilegiat poate fi reprezentat de inventarul imaginat de Russell Kirk, la 1953, în prima ediție a cărții ce urma să devină un clasic, *The Conservative Mind. From Burke to Eliot*. Prologul volumului ambiționa să ofere contemporanilor lui Kirk o cale de acces în interiorul unei mentalități conservatoare. Metodologic, investigarea parcursului ideilor în mișcarea personalităților era precedată de o încercare de decupaj intelectual. Ce se află în centrul acestei viziuni conservatoare, atât de paradoxale în ochii modernilor prin chiar natura ei non-ideologică asumată manifest? Canonul imaginat de filosoful american este răspunsul la această interogație de început de parcurs.

În această lectură, organizarea sentimentului politic conservator este determinată de emergența unei paradigme intelectuale ilustrând elanul radical de remodelare al societății. Principiile formulate vor fi investite cu valoare absolută, iar politica va fi citită ca acțiunea destinată să ordoneze comunitatea în acord cu acest proiect rațional. Unitatea în diversitatea reacției conservatoare se cere raportată la natura matematică a ipotezelor fondatoare ale radicalismului politic:

- Credința în perfectibilitatea omului și în posibilitatea unui progres nelimitat. În această operă de ameliorare a umanității, înclinarea către rău și violență poate fi anulată grație educației și legiferării.

- Respingerea tradiției ca element relevant în formularea politicii unei colectivități.

- Nivelarea politică. În numele atingerii binelui comun, structurile istorice sunt condamnate ca expresii ale trecutului. Centralizarea politică este consecința directă a presupuziției evocate anterior. Statul este mobilizat în realizarea operei de înlăturare a iregularului politic.

– Nivelarea economică. Egalitatea politică se cere dublată de o egalizare economică. De aici, cruciada laică purtată împotriva acelor forme istorice de distribuire inegală a proprietății. În cele din urmă, elanul radical se va direcționa în direcția fragilizării ideii de proprietate însăși.²⁰

Ordonarea imaginarului politic conservator se va realiza având ca punct de pornire realitatea acestei provocări a ingineriei sociale utopice, în termeni popperieni. Modelul conservator va fi, prin urmare, unul definit de figura geometriei variabile. Diferențele de parcurs și varietățile de timbru intelectual nu vor afecta unitatea unui canon ce se imaginează ca un răspuns în oglindă. Reacția conservatoare este disciplinată de existența unui numitor comun actualizabil dincolo de liniile de fractură istorice și geografice.

– Credința într-o ordine transcendentă, sau într-un set de reguli guvernând societatea ca o autentică conștiință.

– Preferință pentru varietatea și misterul existenței umane. În numele acestei varietăți, conservatorii vor refuza apelul radical la nivelarea societății. Uniformizarea și egalitarismul sunt respinse de pe această poziție.

– În canonul conservator, ideea unei societăți fără ordine sau clase este inimaginabilă. Distincțiile naturale dintre indivizi își vor avea propriul lor corelat social. Din acest punct de vedere, unica egalitate acceptabilă conservator este egalitatea în fața legii.

– Relația dintre ordine și proprietate este una dintre mărcile imaginarului conservator. Proprietatea privată este un factor de consolidare al identității și unica barieră în fața avansului centralizării și egalizării economice.

– Refuzul reclădirii societății în acord cu prescripțiile rațiunii. Opoziția față de utopism este indisociabilă de ideea conservatoare. Rațiunea umană își are propriile ei limite, de unde și rolul jucat de obicei, convenția și tradiția în organizarea comunității. Raționalismul politic, ca artă a guvernării dependentă de formulele magice ale unei Cărți, este privit ca inacceptabil în lectura conservatoare.

– Insistența asupra utilității prudenței în schimbarea socială. În descendența lui Burke, conservatorii formulează ca un principiu de înțelepciune politică identificarea unui echilibru între inovație și continuitate. Gradualismul și prudența sunt valorile cheie în acest canon intelectual.²¹

Abordarea conservatoare va fi dominată, așadar, de o lectură a istoriei și de o anume raportare la mecanismul schimbării sociale. Cum nota Samuel Huntington, demarcația dintre spiritul conservator și cel radical se exprimă și prin insistența acestuia din urmă asupra modificării setului de instituții guvernând societatea.²² Conduita radicală este marcată de încrederea în

²⁰ RUSSELL KIRK, *The Conservative Mind. From Burke to Eliot*, seventh revised edition, Regnery Books, Chicago, Washington D. C., 1986, p. 10.

²¹ RUSSELL KIRK, *op. cit.*, pp. 8-9.

²² A se vedea analiza lui SAMUEL HUNTINGTON, „Conservatism as an ideology”, în *The American Political Science Review*, 2/1957, pp. 454-473.

utilitatea ameliorării instituționale, manifestând un profund scepticism în relația cu tradiția și virtuțile ei de ghid în arta politică. Conservatorismul va fi fidel unei viziuni în centrul căreia se plasează prudența și atenția la precedentul istoric, invocat ori de câte ori tema unei mutații fundamentale este pusă în discuție. Reactiv și rezervat, criticul conservator, indiferent de varietatea ideologică la care aderă, va privi cu prea puțin entuziasm perspectiva unei politici imaginate exclusiv în parametrii optimizării prin schimbare permanentă. Revoluția, în acest tablou, nu este decât stadiul ultim și malign de manifestare al unui ethos radical, dedicat urmării unui țel formulat rațional. Mizând, în termenii lui Michael Oakeshott, pe echilibrul dintre cunoașterea tehnică și cea practică, evitând, programatic, venerarea unei Cărți ce ar incorpora tezaurul de cunoaștere politic și ar oferi o scurtătură spre miracol, conștiința conservatoare rămâne loială prescripției prudenței, notând, invariabil, utilitatea raportării soluției politice la realitatea peisajului uman.²³

Opoziția față de progres, acuzată ca stigmat conservator, este, la rândul ei, reformulabilă intelectual: de vreme ce orice context este generator de instituții specifice, importul acestora poate conduce la apariția unor efecte secundare neintenționate. Reforma conservatoare este articulată ca un mecanism reglabil și adaptativ prin excelență, în măsură să ia în considerare impactul factorilor locali și să ofere comunității o soluție străină de fanatismul nivelator. Accentul pus pe context nu echivalează cu refuzul de a accepta valabilitatea unor instituții și relevanța unor principii: conservatorismul postbelic este inseparabil de argumentul în favoarea limitării autorității Statului, în numele apelului la comunitate, autonomie individuală și proprietate.

Din acest punct de vedere, prudența conservatoare se recomandă ca o formă de moderație politică. În tradiție burkeeană, mentalitatea conservatoare este ireconciliabilă cu preferința arătată soluțiilor simple aplicabile în administrarea complexității provocărilor societale. Evaluarea critică este preferabilă saltului radical, iar cum modestia scopurilor asumate este parte din rețeta moderată inseparabilă de conservatorism. Varietățile intelectuale ale conservatorismului se întemeiază, în cele din urmă, pe mecanica delicată a relației dintre canonul ideologic și contextul cultural și mentalitar ce înglobează vocile conservatoare însele. Avatarurile conservatorismului românesc sunt inserabile în această ramă a căutării conservatoare moderne.

²³ A se vedea MICHAEL OAKESHOTT, *Raționalismul în politică*, traducere și prefață de Adrian-Paul Iliescu, Editura All, București, 1995, pp. 8-46.